

*Málovics György – Pataki György**

Az ökológiai közgazdaságtan mint közpolitikai tudomány

*„Az ökológusoktól való tanulás jogos lelkesedése közepette nem szabad elfeledkeznünk a közpolitikai irányadás iránti elkötelezettségünkről”
(Daly, 2019, 10. pont)*

Az ökológiai közgazdaságtan abból a frusztrációból született, amit számos tudós és kutató átélt abban a tekintetben, hogy az egymástól elszigetelt szakpolitikai gondolkodás és cselekvés a globális környezeti problémákra és azok lokális megjelenésére nem kínál működőképes megoldást. Az ökológiai közgazdaságtan történetével foglalkozó írások (Röpke, 2004, 2005; Spash, 2013) szerint az ökológiai közgazdaságtan közpolitikai tudomány (policy science), sőt egyenesen „mozgalom”. Eredetileg (1) számos tudományágból vonzott olyan kutatókat, akik egyetértettek abban, hogy (2) a (globális) környezeti kihívások komolyan veszélyeztetik az emberi társadalmak jövőjét (és magát a természetet), és (3) emiatt (szak/köz)politikai beavatkozásra van szükség, s mindezekre (4) az uralkodó közgazdaságtani iskola (s benne a neoklasszikus környezetgazdaságtan) nem kínál megfelelő megoldásokat.

Jelen írásban nincs lehetőségünk arra, hogy föltárjuk és érveljünk az ökológiai közgazdaságtan tudományterületen túlmutató, mozgalmi jellege mellett, ami nyilván ellentmondásos és vitatható is (még akkor is, ha nagyon sok tudományos cikkben így jelölik az ökológiai közgazdaságtant). A mozgalmi vonatkozás mellett három érvet sorolnánk föl röviden. Az egyik az ökológiai közgazdaságtan transzdiszciplináris jellege, amely nemcsak arra utal, hogy elismeri a tudástípusok sokféleségét, hanem ezek érdemi döntéshozatali bevonásától és egymásra hatásától reméli a jobb közpolitikai döntéseket is (Shi, 2005). Másodszor a kutatói szerepelvárás ugyancsak kritikai reflexió tárgyává válik, és nem ritkán egyértelműen és vállaltan értékválasztásokon és cselekvésen alapuló aktivista-kutató szereppé változik (Pelenc et al., 2019). Harmadszor az ökológiai közgazdaságtan szoros kapcsolatot ápol, sőt tagsági és tematikai átfedésben is van olyan részben tudományos, részben kimondottan mozgalmi szerveződésekkel, mint

* Málovics György egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar Kutatóközpont. Pataki György vezető kutató, ESSRG Nonprofit Kft. A szerzők köszönik Kelemen Eszter és Kocsis Tamás kritikai megjegyzéseit, melyek sokat segítettek pontosítani érvelésüket.

a „degrowth”, azaz a nemnövekedés mozgalma. Az tehát mindenképpen kijelenthető, hogy az elsősorban tudományterületként intézményesült ökológiai közgazdaságtan képviselői közül sokan tudományos és társadalmi elkötelezettségüket nem választják külön. Az ökológiai közgazdaságtan olyan szellemi közeget teremtett, amiből mozgalmi jellegű kezdeményezések és identitások is megszülethettek.

E jellemzők önmagukban is megmutatják, hogy az ökológiai közgazdaságtan – Daly vonatkozó állításával összhangban – metafizikai értelemben nem elsősorban a materialista-determinista feltevéseken alapul, bár e feltételezéseket az anyagi/fizikai környezetre/világra, a természetre vonatkoztatva részben helyénvalónak tartja. Az ökológiai közgazdaságtan preanalitikus víziója szerint a gazdaság a természeti és a társadalmi-kulturális rendszerekbe beágyazottan működik, növekedésének és méretének biofizikai és társadalmi határai vannak. Következésképpen a gazdaság mint alrendszer nem vonhatja ki magát a fizika, a természet anyagi törvényei és evolúciótörténeti összefüggései alól. Az ökológiai közgazdaságtan nagyon fontos megkülönböztető jegye – a környezet- és természetvédelemmel foglalkozó más közgazdasági iskolákhoz, elsősorban is a környezetgazdaságtanhoz képest – a biofizikai valóság komolyan vétele (lásd Özkaynak et al., 2012). A lételméleti realizmus ugyanakkor nem vezet a Daly által bírált materialista és determinista társadalomképhez az ökológiai közgazdaságtanban. Ennek fontos komponense az ökológiai közgazdaságtan ismerelméleti konstruktivizmusa (Tacconi, 1998), mely szoros összefüggésben van transzdiszciplináris identitásával. S ugyancsak ezt erősíti az ökológiai közgazdaságtan módszertani pluralizmusa (Norgaard, 1989).

Napjaink vonatkozásában azonban meglehetősen nehéz bármi általánosítást mondani az ökológiai közgazdaságtan jelenéről vagy magukról az ökológiai közgazdászokról. Ahogyan arra Spash (2013) kiváló írása rámutat, különbség tehető „sekélyes” és „mély” ökológiai közgazdaságtani megközelítések közt. Előbbire a neoklasszikus környezetgazdaságtani paradigma eszköztárának és mondandójának (költség-haszon elemzés, pénzbeli értékelés, természeti javak piacosítása) ökológiai közgazdaságtani köntösbe burkolt újracsomagolásaként tekint. E gondolkodásmód a jelenleg uralkodó intézményi berendezésekkel (piacgazdaság, kapitalizmus, fogyasztói társadalom) konform, azokat kiigazítani (megreformálni) szándékozó közpolitikai javaslatok forrása, és mint ilyen, „reform” fenntarthatósági megközelítésnek tekinthető (Hopwood et al., 2005).

Ehhez képest a „mély” ökológiai közgazdaságtani megközelítés – az eredeti ökológiai közgazdaságtani gondolattal összhangban – az

emberi társadalmakat és azok természetéhez való viszonyát annak történetiségében és állandóan változó dinamikájában igyekszik elemezni és megérteni, a társadalmi, pszichológiai, politikai és etikai aspektusaival együtt. Ez pedig elvezet domináns intézményeink „fenntarthatóságának” megkérdőjelezéséhez, a „radikális” változások (Hopwood et al., 2005) szükségességének hangsúlyozásához.

Mivel e tanulmány szerzői Spash-sel (2013) egyetértésben ez utóbbit tekintik az ökológiai közgazdaságtan eredeti (alakuláskori) elköteleződésének, az alábbiakban ennek kapcsán osztjuk meg néhány gondolatunkat (ezen álláspontra hivatkozunk tanulmányunkban „ökológiai közgazdaságtan”-ként).

Ökológiai közgazdaságtan, módszertan, „siker”

Amennyiben „mély ökológiai közgazdászokként” (1) hiszünk a transzformatív változások szükségességében, és (2) azt állítjuk magunkról, hogy közpolitikai kutatóként (vagy társadalmi mozgalmárként) e változások előidézéséhez nekünk is hozzá kell járulnunk, akkor adódnak (az egymással szorosan összefüggő) kérdések: (i) Sikeres-e tudományterületünk (s benne mi magunk) a szükséges társadalmi (közpolitikai) változások előidézésben? (ii) Kutatásmódszertani választásaink tükrözik-e a változtatás iránti elkötelezettségünket?

E két kérdésre adott válaszunk sajnos egyaránt az, hogy nem.¹ Özkaynak és szerzőtársai (2012) egyértelműen az ökológiai közgazdaságtan elméleti magjának fölpuhulását vélik az egyik fő okának, hogy az ökológiai közgazdaságtan nem tudott eleddig sikeres lenni a közpolitika formálásában. Ahogy Spash (2013) írására hivatkozva említettük, az ökológiai közgazdaságtan elsekélyesedett radikális tartalmában, s a módszertani pluralizmust módszertani eklekticizmusra cserélte, ami miatt Spash (2020) jogosan említi az ökológiai közgazdaságtan „ismeretelméleti bukását”. Özkaynak és szerzőtársai (2012) határozottan kijelentik, hogy az ökológiai közgazdaságtan csak éppen azt a két fontos üzenetét nem tudta a közvéleménynek és a közpolitikának hatásosan eljuttatni, melyet maga Daly (1992) fogalmazott meg: az ökológailag fenntartható méretet és a társadalmilag igazságos elosztást. Elég csak egy pillantást vetnünk a globális fenntarthatósági kihívásokat (éghajlatváltozást, a biológiai sokféleség csökkenését) kezelő nemzetközi tárgyalásokra, s látjuk, egyik esetében sem

¹ Shi (2004, 31. o.) szerint a „neoklasszikus közgazdaságtanhoz képest az ökológiai közgazdaságtan általánosságban csekély hatással van a döntéshozatalra”. Szerintünk ez igaz a neoklasszikus környezetgazdaságtan és az ökológiai közgazdaságtan összevetésében is (összehasonlításukra lásd Kocsis, 1999).

képviselek a kormányzatok és egyéb befolyásos szereplők az ökológiai közgazdaságtan alapvető tudományos belátásait.

Az ökológiai közgazdaságtan tehát nem tekinthető szakpolitikailag sikeresnek, lévén nem jelenthető ki, hogy érdemben sikerült volna hozzájárulnia a transzformatív köz- és szakpolitikák széles körű elterjedéséhez. Nem látni azt, hogy a szak- és közpolitikák szintjén széles körben megkérdőjeleződött volna a gazdasági növekedés mint fő társadalom- és gazdaságpolitikai cél primátusa, és ezzel együtt a piaci mechanizmus széles körű társadalmi (és természeti környezetre is kiterjedő) alkalmazásának kívánatossága, vagy éppen a fogyasztói társadalom anyagi fogyasztáson és materiális vagyionon (és az ettől függő társadalmi státuszon) alapuló értékrendje.²

A közpolitikai sikertelenség további fontos okaként meggyőződésünk szerint az ökológiai közgazdaságtan kidolgozatlan politikai víziója jelölhető meg. A fenti igényű transzformáció tagadhatatlanul politikai projekt. Az ökológiai közgazdaságtan nem pusztán egy „zöld” gazdaságot vizionál, hanem egyúttal egy ökológiailag tudatos és társadalmilag szolidáris kultúrát is. A tudományok és szakpolitikák találkozását (science-policy interface) a különféle tudásformák képviselőinek részvételét és deliberációját intézményesítő folyamatként képzelem el, mely a problémamegoldásra koncentrálna a komplex, bizonytalanságokkal és értékválasztásokkal terhelt, rosszul strukturált döntési helyzetekben (lásd Özkaynak et al., 2012). A centralizált modern állami techno- és pártokráciák, modern bürokráciák és képviseleti demokráciák sok évtizedes (esetenként évszázados) sikertelensége a problémamegoldási folyamatban pedig azt üzeni számunkra: jelenkorunk domináns politikai rendszerében az ökológiai közgazdaságtan politikai projektje nem valósítható meg. Amennyiben a politika a közös ügyeink közösségi megoldása helyett elsősorban hatalomszerzésről szól, a politikusi pálya megélhetéssé válik, valamint a választási rendszer kommercializálódik (abban az értelemben, amit a politikai marketing megtestesít), annyiban teljesen fölösleges reménykedni a látszatözdülésen túli változásokban. Sőt, továbbra is szemtanúi leszünk, s maradunk annak a pusztításnak, amit nemcsak más fajok egyedeivel és populációival szemben követünk el nap mint nap rutinszerűen, hanem az embertársainkkal szemben is, főképpen, ha ők

² Az érem másik oldala természetesen az, hogy az ökológiai közgazdaságtan víziója szemben áll az uralkodó politikai renddel. S ez egyúttal azt is jelenti, hogy a köz- és szakpolitikákban uralkodó gondolkodási keretekbe sem fér bele az ökológiai közgazdaságtan. Nyilván az uralkodó gazdasági és az azokkal összefonódó politikai és gazdasági érdekek ugyancsak tornyosuló akadályok az ökológiai közgazdaságtan közpolitikai hatása előtt.

nem az uralkodó elit képviselői. Az ökológiai közgazdaságtannak tehát egy olyan intézményi környezetben kellene sikeresnek lennie, amelyikben a tudomány és közpolitika párbeszéde nem a részvételen és a deliberáción alapul. Ugyanakkor jogos az az érvelés is, hogy az ökológiai közgazdaságtan sem dolgozta ki kellő részletességgel a deliberatív demokratikus vízióját, s e tekintetben saját közpolitikai hatásának csekély voltában semmi meglepő nincsen (Shi, 2005).

Az ökológiai közgazdaságtanban háttérbe szorultak a mozgalmi és aktivista-kutatói ambíciók, s túlságosan könnyedén betagozódott a politikától tévesen ódzkodó tudományok álszent világába, utat engedve a szokásos diszciplináris intézményesülésnek (például impakt-faktort hajszoló tudományos folyóiratok, rendszerkonform egyéni tudományos karrierutak). Az álszent jelzõt azért is helyénvalónak érezzük e tekintetben, mert a konferenciák és a tudományos lapok biztonságos (értsd: semmire sem kötelező) közegében vitézkedni a transzformatív gondolatokkal nem sokat tesz hozzá a valódi társadalmi változások eléréséhez.³ Ahhoz részben a politikai vízió kidolgozására sokkal nagyobb szellemi kapacitásokat kellene mozgósítani, részben az ökológiai és szolidaritási mozgalmak mellé állni. Az ökológiai közgazdaságtan transzformatív agendájával egyelőre azonban nyilvánosan sem állt olyan mozgalmak mellé, mint az Extinction Rebellion (<https://rebellion.global>) vagy a Fridays for Future (<https://fridaysforfuture.org>), nem is beszélve az őslakos mozgalmaknak az őslakos kultúrák szó szerinti életben maradását célzó küzdelmeiről.

A politika projekt (azaz annak felismerése, hogy a változásokhoz való hozzájáruláshoz nem elég a tudományos közegben radikális gondolatokkal fellépni, hanem az a közügyek befolyásolását célzó politikai víziót és akciókat kíván) komolyan vételén túl mit javasolhatunk az ökológiai közgazdaságtannak mint tudományterületnek ahhoz, hogy tudatosan tegyen közpolitikai sikertelensége ellen?

E kérdésre megítélésünk szerint az egyik lehetséges válasz az ökológiai közgazdászok kutatómódszertani választásaihoz kapcsolódik. Az ökológiai közgazdaságtani kutatások ugyanis döntően „konvencionális” jellegű kutatások, amelyek – meglehetősen diverz módszertant alkalmazva ugyan, de – a tudományos kutatás szokásos modelljét követik: a kutatási problémát és kérdéseket a kutatói (és finanszírozói) érdeklődés és érdekek határozzák meg, a kutatás fő

³ Ezt egyébként a legtöbb kritikai társadalomtudományi irányzatra is igaznak véljük. Egyéni tudományos karrierutakban gazdag lehetőséget nyújtanak, valódi társadalmi változásokban mérve azonban kevés pozitív hatással járnak.

céljai pedig a megismerés, a megértés (modellezés) és a tudományos publikálás. Esetenként ugyan megtörténik – de még nem kellően intézményesített elvárás a kutatási folyamattal szemben – az eredmények érthető kommunikációja a döntéshozók és a közvélemény felé.⁴ A mérleg pozitív oldalán jelenik meg természetesen, hogy egyéni indíttatásból sok ökológiai közgazdász kapcsolódott be az olyan nemzetközi tudomány-közpolitika platformok munkájába, mint az IPCC, IPBES vagy Future Earth. Az azonban még várat magára, hogy maga a tudományos társaság kollektíven elköteleződjön és határozottan támogassa és demokratizálja a tudomány és közpolitika párbeszédét.

Egy ilyen folyamat végén semmi meglepő nincs abban, hogy a döntéshozók nem teszik magukévá a transzformatív – azaz a jelenlegi domináns társadalmi érdekeket sértő és értékeknek sokszor ellentmondó – eredményeket, szak- és közpolitikai javaslatokat. Az, hogy a transzformatív javaslatokat a (szak)politikai döntéshozók tömegesen és érdemben nem fogadják be, még ha azokat nekik célzottan juttatják is el, egyfelől a konvencionális kutatási modell uralmának, másfelől a kutató-döntéshozó találkozások sikertelenségének köszönhető. Ez utóbbi a transzformatív közpolitikai javaslatok esetében tulajdonképpen politikai gazdaságtani közhely, ami például a klímapolitika kapcsán az ökológiai közgazdaságtanban is megjelenik (Spash, 2010). Ugyanakkor e tartalmilag megjelenő felismerés döntően nem szivároog át az ökológiai közgazdászok kutatómódszertani választásaiba – azaz nem látszik, hogy az ökológiai közgazdászok tömegesen olyan módszertanokat választanának kutatásaikhoz, melyek törekednének arra, hogy olyan szereplőkkel működjenek együtt, akik a status quo megváltoztatásában érdekeltek, valamint értékelkötelezettségük közel áll az ökológiai közgazdaságtanéhoz. Úgyis fogalmazhatnánk, hogy az ökológiai közgazdászoknak föl kellene ismerniük, hogy rossz partnert céloztak üzeneteikkel mindeddig. A döntéshozók többsége foglya a jelen rendszernek, sem érdekeltsege nincs a változtatásban, sem képzelőereje a változtatásokhoz: a tudás és a hatalom útfüggővé vált (Hukkinen, 2020). Az ökológiai közgazdászoknak más szövetségest kell keresniük, akikkel politikai nyomást gyakorolva átalakíthatják a jelen tudomány-közpolitika működésmódot.

⁴ Meg kell jegyezni, még ha némileg felületes módon is, de az Európai Unió finanszírozta kutatási projektekben elvárás az ún. közpolitikai ajánlások (policy recommendations) explicit megfogalmazása.

Összegzés helyett: Nyíltan értékvezérelt, együttműködő és akcióorientált módszertanokat az ökológiai közgazdaságtanba!

Következtetésünk tehát, hogy a (mély) ökológiai közgazdaságtan mint radikális/transzformatív fenntarthatósági irányzat, önmaga mércéje szerint sikertelen közpolitikai tudomány. A sikerhez azonban nem elég a Herman Daly által hangsúlyozott metafizikai alapok (f)elismerése, hanem az is szükséges, hogy az e (f)elismerésből fakadó módszertani következtetéseket levonjuk, az ökológiai közgazdaságtan esetében sikertelenségre ítélt konvencionális kutatási módszertan(ok) helyett e tekintetben is új, transzformatív utakat keressünk. Ezen új utakkal kapcsolatban kiindulásképpen irányt mutathat nekünk az ökológiai közgazdaságtannal meglehetősen hasonló ontológiai és episztemológiai alapokat valló részvételi akciókutatás (RAK) megközelítése (Bodorkós, 2010), amely a tudományos megismerést összeköti az elnyomott társadalmi szereplőkkel folyó demokratikus együttműködéssel és a társadalmi igazságosságot és fenntarthatóságot szolgáló akciók megvalósításával. S emellett elengedhetetlennek látszik a tudományközpolitika párbeszéd intézményesítésének demokratizálása (részvételi és deliberatív tétele), amelyben az ökológiai közgazdászok szövetségését sokkal inkább az elnyomott társadalmi csoportokat képviselő szervezetekben és magukban az elnyomott közösségekben kell megtalálnia, mint a jelen rendszer fogságában vergődő szakpolitikuskban és a jelen rendszer előnyeit élvező társadalmi csoportokban.

A mély ökológiai közgazdaságtan által is hangsúlyozott változások előidézéséhez társadalmunk alapvető intézményeinek, struktúráinak és alapvető kulturális értékeinknek a megváltoztatását kellene elérni. Sokszor éppen a többség(i normák) és domináns társadalmi struktúrák, intézmények, érdek- és hatalmi viszonyok ellenében (azokkal konfliktust vállalva), ami bizonyosan nem megy egyik napról a másikra. S amire nincsenek biztos receptek – ahogyan például az egyik lehetséges kutatómódszertani megközelítés, a részvételi akciókutatás (RAK) tapasztalatai is mutatják (Méreiné et al., 2022).

HIVATKOZÁSOK

Bodorkós B. (2010): *Társadalmi részvétel a fenntartható vidékfejlesztésben: a részvételi akciókutatás lehetőségei*; Doktori értekezés, Szent István Egyetem, Környezettudományi Doktori Iskola, Gödöllő

Daly, H. E. (1992): *Allocation, distribution, and scale: towards an economics that is efficient, just, and sustainable*; *Ecological Economics* 6, 185–193.

Daly, H. E. (2019): *Some overlaps between the first and second thirty years of ecological economics*; *Ecological Economics* 164, 106372, magyarul: *Az ökológiai közgazdaságtan első és második harminc évének néhány közös témája*; *Kovács* 26, e3, 2022
<https://doi.org/10.14267/kov.2022e3>

Hopwood, B.–Mellor, M.–O'Brien, G. (2005): *Sustainable Development: Mapping Different Approaches*; *Sustainable Development* 13, 38–52.

Hukkinen, J. I. (2020): *Knowledge when knowledge performs its power in ecological economics*; *Ecological Economics* 169, 106565

Kocsis T. (1999): *A jövő közgazdaságtana? Az ökológiai közgazdaságtan múltja, jelene és jövője az uralkodó neoklasszikus nézetek tükrében*; *Kovács* 3 (3), 131–164.

Méreiné Berki B.–Málovics Gy.–Mihály M. (2022): *Rendszerszintű átalakulás helyett szakpolitikai reform? A részvételi akciókutatás társadalmat átalakító ereje és annak korlátai egy megyei jogú város deszegregációs szakpolitikájának tapasztalatain keresztül*; *Kovács* megjelenés alatt. <https://doi.org/10.14267/kov.2022e1>

Norgaard, R. B. (1989): *The case for methodological pluralism*; *Ecological Economics* 1, 37–57

Özkaynak, B.–Adaman, F.–Devine, P. (2012): *The identity of ecological economics: retrospects and prospects*; *Cambridge Journal of Economics* 36, 1123–1142.

Pelenc, J. et al. (2019): *Alternative and resistance movements: The two faces of sustainability transformations?* *Ecological Economics* 159, 373–378.

Röpke, I. (2004): *The early history of modern ecological economics*; *Ecological Economics* 50, 3-4, 293–314.

Röpke, I. (2005): *Trends in the development of ecological economics from the late 1980s to the early 2000s*; *Ecological Economics* 55 (2), 262–290.

Shi, T. (2004): *Ecological economics as a policy science: rhetoric or commitment towards an improved decision-making process on sustainability*; Ecological Economics 48, 23–36.

Shi, T. (2005): *The domain and essence of ecological economics*; Journal of Interdisciplinary Economics 16, 441–461.

Spash, C. L. (2010): *The brave new world of carbon trading*; New Political Economy 15 (2), 169–195.

Spash, C. L. (2013): *The shallow or the deep ecological economics movement?* Ecological Economics 93, 351–362.

Spash, C. L. (2020): *A tale of three paradigms: Realising the revolutionary potential of ecological economics*; Ecological Economics 169, 106518

Tacconi, L. (1998): *The scientific methodology for ecological economics*; Ecological Economics 27 (1), 91–105.